

9(c2)
Г911
ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА БІБЛІОТЕКА. Ч. 14.

Відповідає за редакцію: Володимир Гнатюк.

П. КУЛІШ.

ОРИСЯ

І ДИЛЛЯ.

У Львові 1901.

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА,
під зарядом К. Беднарського.

41

1. Метраге XVS.

укр

LIBRARY

I.

Співають у пісні, що нема найкращого на вроду, як ясна зоря в погоду. Отже хто бачив дочку покойного сотника Таволги той би сказав, може, що вона краща й над ясну зорю в погоду, краща й над повний місяць серед ночі, краща й над саме сонце, що звеселяє й рибу в морі, і звіря в дуброві, і мак у городі.

Може й гріх таке казати: де таки видано, щоб дівча було краще від сьвятого сонця й місяця? Та вже, мабуть, так нас грішних мати на сьвіт породила, що як споглянеш на дівочьку вроду, то здасть ся тобі, що вже ні на землі, ні на небі нема нічого кращого.

Гарна, дуже гарна була сотниківна! Знали її по всій Україні; бо в нас на Вкраїні, скоро було в кого виросте дочка хороша, то вже й знають усюди. Було чи

треба кому з молодого козацтва, чи не треба чого у Війтовці, іде за сто верст, аби тільки побачити, що там за дочка в сотника Таволги, що там за Орися, що всюди про неї мов у труби трублять! Та не багато з того виходило користи. Якось не було козацтву приступу до неї з залицянєм. Чи батько був дуже гордий, чи дочка дуже пишна, того не знаю; а знаю, що було вернеться иньший крутиус із Війтовець та й ходять, мов неприкаяний. Спитає його про Орися товариш...

„Шкода,“ каже, „брате, нашого повабу й залицяня! Не для нас зацьвіла ся квітка! Може, хто й застромить її собі за високу шапку, тільки той буде не з нашого десятка.“

А товариш похитає мовчки головою та й подумає: „Отже занастила козака!“

II.

А Орися була вже не дитина, вирівнялась і викохалась, як біла тополя в леваді. Подивить ся було на її старий сотник, подивить ся на її пишний зрост і хорошу вроду, порадуєть ся батьківським серцем, що дождав на старість собі такої

дочки, а часом і посумує: „Доспіла сен, моя ясочко, як повний колос на ниві! Та чи знатиме женчик, яку благодать бере собі від Господа милосердного! Єсть багато людей, що залицяють ся до тебе, та не хотїлось би минї віддавать тебе в руки сивому дїдови: звалить тебе ревнуючи, як вітер билину в поли. Ой, не хотїлось би віддавать тебе й за молодого шибай-голову, що не поживе довго без степену та коня, поляже в поли буйною головою, а тебе зоставить горювать з дїтоньками!“

Так собі думаючи та гадаючи, старий Таволга часом тяжко, тяжко засумує, аж сльоза покотить ся йому з ока.

А Орися росла собі як та квітка в городї. Повна та хороша на виду, ма-яла то сям, то там по господї в старого сотника, похожала як по меду бжїлка і всю господу звеселяла.

III.

Приснив ся раз Орисї предивний сон. Здалось, прийшла до неї з того свїту покойна панї-матка, стала над нею в головах, та й каже: „Дитино моя, Орисю! Не довго вже тобі дївувати: що день бла-

гаю Господа милосердного, щоб послав тобі вірну дружину.“

Встала Орися ні смутна, ні весела, іде до пан-отця в сьвітлицю, зачервонїлась як та квіточка, та й каже: „Пан-оченьку! Позолили мої дівчата платє. Нехай запряжуть нам коней; поїдемо ми до Трубайла, під Турову Кручу: там вода, чиста, як скло, рине по каміням.“

А пан-отець рече: „Чого-ж тобі, Орисю, так далеко їздити?“

„Хиба-ж то вже, пан-оченьку, й далеко?... на пів години ходи; та туди-ж усе їхати лугом та левадами, що й не счуєш ся, як вода заблещить і зашумить під горою.“

А пан-отець: „О, я вже знаю, що аби чого забажала, то вмівш випросити. Поклич же мнї старого Гриву!“

Поскочила Орися до дверей, не довго шукала Гриви, зараз привела його перед пан-отця.

А той Грива був старий, дідизний чоловік. Знав він пана сотника ще змалечку, випестив його на руках; вивчив і на кони їздити. Потім виходив з сотником у походах ледви не всю Польщу, був з ним і в Криму, був і на Чорному морі; та вже на старість не схотїв би й панства, аби тільки

при йому дожити віку. Старий уже був дуже дідуган той Грива; брови на очи йому понасовувались і борода сива до пояса.

Увійшов у сьвітлицю, склонив ся пану сотнику, та й каже: „Добрідень, добродію!“

А сотник йому: „Здоров, добродію!“ Бо вони один одного звикли добродіями величати.

„Запряжи“, каже, „добродію, пару коней, візьми хоч той віз, що було сухарі в поході возим, та повези наших прачок до Трубайла.“

А той йому: „Добре, добродію, запряжемо. Чому не запрягти?“

І ото зараз іде, бере двох хлопців, викочує з під повітки віз, довгий і широкий, добре йому знакомий, що нераз у лихій годині, засівши за його, відбивавсь від Ляхів, або від Татарви, нераз прийняв через його й нужди не мало, часом як трапиться було утікати із ним по корчах, по болотах, по багнах, щоб вихопити ся мановцем із залоги. Викочує старий Грива той віз на иньшую потребу; запрягає пару коней, що вже літа давно погасили в них той огонь, що кипить у серці, наше з очей і з ніздер, й кидав коня сюди й туди, на страх жінкам і дітям, а доброму козакови

на втіху. Смирнії тепер тії два білі коники ходили під рукою сивого Гриви, що вже давно відвик від козацького герця.

Отже дівчата Орисині несуть сорочки, шитії рушники, настільники і всяке добро і наклали повен віз, і самі посідали усі в стяжках та в квітках, — Орися поміж ними, — і як мак у городі всі квітки закрашає, так вона сиділа поміж своїми дівчатами. Сивий Грива сів з переду; хлопята кинулись відчиняти ворота. Виглянув у вікно пан сотник:

„Не бари ся там, Орисю!“

А вона: „Ні, пан-оченьку!“

Лягнув погонич пугою: коні заржали, почувши лугову пашу; потюпали і зникли з очей і з возом, і з погоничем, і з дівчатами.

IV.

От уже й луг перед ними. І сюди зелено, і туди зелено. Було бо се саме на весні, як ще трава свіжа та молода, тільки що вкриве землю. Скільки в горі синього неба, стільки в низу зеленого лугу. І так як ясна зоря в ночі цокотить ся, па-

лаючи по небу, так тая Орися проїзжала широким лугом з своїми дівчатами.

Аж ось — шумить, реве Трубайло за левадами. Як розступить ся дерево, а сонце як заблищить саме в тім місці, де вода рине через каміня, то ти-б сказав, що то не вода, а саме чисте скло, самий дорогий криштал рине з гори і беть ся на дрібніі склянки об каміня.

Над річкою Трубайлом стоїть висока круча. Вся обросла кучерявим вязом, а коріня повисло над самою річкою. Дикий хміль почіпляв ся за те коріня і колишеть ся кудлатими жмутками. А в низу вода рине, та рине! Оце ж тая й Турова Круча.

Дивлять ся на неї дівчата, та й питають ся старого Гриви, чого вона прозвалась Туровою?

„На що вам знати?“ каже Грива.

„Ажеж ти на щось знавш? Так і нам скажи!“

„Ой, мої голубята! Сказав би я вам, та тільки більше не поїдете сюди на річку.“

„Що ж там таке? Скажи бо таки нам, дїдусю!“

Як узяли просити, не видержав старий, сїв на камені над річкою, та й почав глаголати:

„Колись то давно, іще то Татарського лихолітя, правив Переяславом якийсь князь. Та й був собі той князь стрілець такий, що аби зуздрів на око, то вже й його; і кохав ся він у польовані. Ото ж раз поїхав той князь на польованє, та й відбив ся у пуці від своєї челяді. Іде та іде пуцею, колиж дивить ся, аж на лощині¹⁾ пасеть ся стадо турів.“

„А що-ж то, дїдусяю, за тури?“ спитала ся Оряся.

„То, моя кришко, були дві бики з золотими рогами; тепер уже їх нігде не зуздриш. Бачить князь твх турів; тільки не дивуєть ся на їх золоті роги, а дивуєть ся, що при них стоїть дівчина, така, що усю пуцу красою оєвітїла. Поскочив він до неї; а від неї так сяє, що й приступити не можна. Забув князь і про свою челядь, і про те, що заблудив у пуці: вхопила його за серце тая чудовная краса.“

„Дівчино!“ рече, „будь мозю жоною!“ А вона рече: „Тодї я буду тобі жоною, як Трубайло назад вернеть ся.“ А князь їй знову: „Як не згодиш ся на мов проханє то я твої тури постреляю.“ — „Як пострелявш мої тури, то вже більше нічого

¹⁾ Полянці,

не стрелятимеш.⁴ Розсердився князь, взяв лук з плеча і почав стріляти золоторогі тури. Сунулись тії тури в пущу так і ви валяли дерево; а князь за ними знай пускає стрілку за стрілкою. Прибігли над Трубайло... а Трубайло тоді був не такий вузенький як тепер, — прибігли над високу кручу і всі шубовість у воду! та й ні один не переплив, усі каменем лягли по дну, аж річку загатили. Сплеснула тоді дівчина руками: „Потопив єси моїх золоторогих турів, блукай же тепер по пущі по всі вічні роки!“... Отже й блукає, кажуть, той князь до сього часу по пущі, і ніяк не знайде свого Переяслава. А Переяслав був уже і в Татарських руках, був і в Лядських, — чого вже не було з тим Переяславом? А він не знайде його, та й не знайде. А дівчинині тури лежать і досі каміннями в воді, і от прислухайсь: то не вода реве, а ревуть тури глухо з під води. Отже, кажуть, буде таке время, що князь приїде на Турову Кручу, повстають тури і підуть шукати собі диких пущ по Україні.

V.

Слухають дівчата, та аж сумно їм стало; слухає Орися, та вже боїть ся

і глянути на каміня, що простяглося купою через річку. Вже їй здається, що то справді не каміня, і вода шумить якимось не так, як вода...

Засмутив зовсім дівчат старий Грива. Не знають уже, чи прати би то їм, чи до дому вбратись; сором тільки старого Гриви: поглядав бо на них, та тільки всміхається. То було люблять прати на самій бистрині, положивши кладку з каміня на камінь; а тепер відійшли даліше від кручі, де вода ще не дійшла до каміня і пливе тиха та чиста, хоч виглянься як у зеркало. І, справді мов у зеркалі видно в воді і небо, і кручу з тими кудлатими коріннями, що переплутались із хмелем і кучерявії вязи, що повбігали на самий край і попростягали зелені лани над річкою.

Дивить ся Оріся в воду, аж у воді на кручі щось зачервоніло; хтось ніби виїхав із пуці на сивому коні і стоїть поміж вязами. Боїть ся глянуть у гору, щоб справді не було там когось; боїть ся глянуть і на каміня: вже їй здається, що ось, ось заревуть і сунуть ся з річки зачаровані тури. Смикнула за рукав одну дівчину і показала в воду: дивлять ся дівчата, аж на Туровій Кручі князь на

сивому коні. Так і обомліли. Бо хто-ж би сказав, що то й не князь? Увесь у кармазині, а з пояса золото аж капає.

Не мало-ж, видно, здивовався і козак: стоїть на коні нерухомий. Бо хтож би й не здивував ся, опинившись над такою кручею? У низу рине вода через камінь, а над водою сидить нерухомо сивий дід на камені, а там стоять нерухомі дівчата, з пращами, з мокрими полотнищами в руках. Чи дівчата, чи, може, русалки повиходили прати сорочки підводному цареві, що живе в кришталевому будинку під водою. Оце-ж мабуть, і сам він вийшов з води погріти старі кости на сонці. Ще раз погляне козак на сивого діда, ще раз погляне на дівчат: позасукували по локоть рукави, попідтикали плаhti й мережані заплочю поділи... Золото не сяє так на дорогих перстнях, як сяють у воді і над водою їх білії ноги. Задивив ся козак, і собі стоїть нерухомо; колиж гукне на його старий Грива: „Гей, гей! козаче! Чого се тебе занесло на кручу? Хиба хочеш пополоскати свої кармазини в Трубайлі?“

І скоро промовив, — зараз наче розбив які чари. Засоромились дівчата і давай бовтать полотнищами.

А козак одвітує дїдови: „Та й за те слава Богу, що хоть на кручу вибрав ся. Скажи, будь ласкав, дїдусю, як минї виїхати ік Війтовцям?“

„А чого тобі треба в Війтовцях?“

„Через Війтовці“, каже, „лежить моя дорога.“

„А куди-ж лежить твоя дорога?“

„Моя дорога — до чийогось порога, моя стежечка — до чийогось сердечка.“

„Еге“, каже старий Грива: — „нехай же тобі Господь у доброму дїлі помагав! Отже куди тобі виїхати. Берись у низ, понад берегом; то там трохи низче буде тобі доріжка; тією доріжкою виїдеш ти на річку. Єсть через річку й кладочки; возом не проїдеш, а конем добрий козак перехопить ся.“

Подякував козак за пораду, повернув коня і сховав ся поза деревом.

Як сховав ся, тоді то вже розгулялись наші дівчата: розписали козака як на папері: які й очі, які й брови, як і говорять, як і всьміхаєть ся. Та каже: „Се твій сужений!“ а та: „Се твій.“ А одна додала: „Не змагайтесь дурно, дівчата: чи рівня-ж таки вам пишний князь! Се нашої панночці сужений!“

Почервоніла Орися. „Збожеволіла“, каже, „ти, Параско! Хіба не чула, що він сказав дїдови?“

І жаль їй було, сама не знає чом, що він іде сватать ся. М'якше від воску дівоче серце. Таке воно від козацьких очей, як від сонця...

„Що ж“, каже Параска, „що іде сватать ся! Суженої й конем не об'їдеш!“

VI.

Попрали дівчата сорочки, зложили на віз, зеленою пахучою травою прикрили, посідали й поїхали до дому, сьвіжі та веселі; щебечуть як ластівки. Іще далеко не доїхав віз до сотницького двора, а в дворі вже чути було, що вертають ся.

„Орися, наша панночко!“ крикнули дівчата, скоро розчинились ворота. „Чий же то сивий кінь у дворі стоїть? Се-ж того козака, що ми бачили, се-ж твого князя, се-ж твого суженого!“

Гляне Орися, а в серці наче жаром запекло. Чи вона злякалась, чи вона зраділа, сама того не знала.

Виглянув у вікно із сьвітлиці молодий козак; іде в двір віз із старими кіньми

із старим сивим погоничем; зелена трава волочеть ся по боках і беть ся по колесах; а із за сивої бороди старого Гриви, із за білої зими, червоніє літо — повен віз дівчат у квітках та в намисті, — Орися як сонце поміж ними! Виглянув, та аж руками сплеснув: „Се-ж вона, се-ж вона І ото вже тоді почав на прямоту викладувати свою мову пану сотникови, і хто він такий, і чого приїхав. Хто-ж він такий, то се вже пан сотник знав давно: Миргородський осауленко, отаман у своїй сотні, хорошого й багатого роду дитина. А чого приїхав? Приїхав подивити ся, що там за Орися така, що там за дочка в сотника Таволги на всю Гетьманщину; а побачивши та й себе показавши, довідати ся, чи вже надбала шитих рушників у скриню. Про що журивсь, чого бажав пан сотник, те йому як із неба впало. Не довго думавши, позвав Орисю. Ввійшла в світлицю, червона, як калина.

„От, Орисю, тобі жених! Чи люб він тобі, чи може подождеш кращого?

Хоть-би тобі слово промовила, хоть-би тобі очима зглянула. Стоїть, сердешненька, і головку схилила.

Бачить пан-отець, що не дождеть ся від неї одвіту, — бо де-ж таки, щоб дів-

чйна сказала, що в її на мислі. Очіцї хіба скажуть, а сама ні. Порахував се пан-отець, та й каже: „Де вже такий козак та люб не буде! Обніміть ся та поцілуйтесь, та й Боже вас благослови!“

Обняв козак Орисю, поцілував у тії губоньки, що наче з самого меду злішлені, і вклонились обоє низько, до самого долу, пан-отцеві.

Чи багато-ж наїхало дружини на весіля, чи бучно відбули гостей, чи довго гуляли, се вже не наше діло розказувати.

Бачив я Орисю саме перед весілем; хороша була, як квіточка. Бачив я знов її через рік у Миргородї, — ще стала краща за мужем і дитина в неї як Божа зірочка. Вже я нераз думав собі на неї дивлячись: „Се Божа слава, а не молодця! Що як-би хто дотепний змалював її так, як вона єсть, із маленькою дитинкою на руках! Щоб то за картина була!“

